

Зубченко Олександр,
кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри філософії та соціології,
Маріупольський державний університет
o.zubchenko@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6748-3981>

ВИКЛИКИ МИРОБУДІВНИЦТВУ НА ЗВІЛЬНЕНИХ ТЕРИТОРІЯХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Станом на кінець осені 2023 року під контролем російських окупантів залишається лівобережжя Херсонщини та майже 75% території Запорізької області. Ми впевнені в обов'язковому звільненні наших земель, проте ніхто нині не назве точні терміни деокупації. Тим не менш завдання науковців та влади мати ретельно підготовлену стратегію миробудівництва, основою якої має стати аналіз соціальних процесів, що відбувалися у період окупації, та їхніх наслідків.

Слід чітко розуміти, що у соціологічному вимірі Мелітополь, Бердянськ та Енергодар до і після окупації (навіть незалежно від ступеня руйнування у ході боїв за визволення) – це абсолютно різні міста. Наші співвітчизники, які виїхали на вільну Україну, подібно до щоцівського «солдата, що повертається з війни», сподіваються побачити рідні місця такими самими, як до 24.02.2022. Але їх зустріне зовсім інший світ – зі знайомими вулицями та будинками, але абсолютно чужими людьми та малозрозумілими соціальними практиками. Останнім часом на Півдні України активно триває штучна зміна етнопонаціональної структури населення шляхом мобілізованого переміщення значної кількості вихідців із Середньої Азії, Далекого Сходу та Північного Кавказу. Більшість переселенців разом із місцевими колаборантами втечуть разом із окупаційними військами, проте певна кількість напівпримусово завезених осіб, зокрема жінок та дітей, лишиться. Визначення їхнього правового статусу та подальшої долі буде першим серйозним викликом для військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Другим, але не меншим викликом стане відновлення справедливості. У юридичному аспекті йдеться насамперед про покарання осіб, які співпрацювали із ворогом, активно сприяли становленню, легітимізації та укріпленню окупаційного режиму, придушенню національного опору. На жаль, можливості чинного законодавства та вітчизняної правової системи є достатньо обмеженими, а процеси розслідувань та призначення покарань розтягнуться на багато десятиліть. До того ж у березні 2022 р. «антиколаборантські» зміни до кримінального законодавства приймалися із розрахунку, що війна триватиме недовго. Проте минає вже двадцять перший місяць окупації Півдня України і тут вже майже не залишилось людей, які б у тій чи іншій формі не вступали би в економічні взаємини із окупантами. У цьому контексті ми говоримо не про пенсіонерів, що отримували російську гуманітарку та соціальні виплати від держави-агресора, а насамперед про бізнес, що перереєструвався за російськими законами та тисячі звичайних запоріжців та херсонців, які працювали на підприємствах, в установах та організаціях т.зв. «бюджетної сфери». Їхня поведінка доволі неоднозначна – з одного боку, має місце порушення українського законодавства та діяльність, що спрямована на зміцнення режиму та укріплення фінансово-економічної бази окупантів, з іншого – жодної іншої стратегії виживання (окрім виїзду, або виходу, якщо скористатися термінологією А. Хіршмана) не було.

У соціологічному аспекті справедливість варто розглядати в першу чергу як поновлення довоєнного процесу соціальної стратифікації, повернення до традиційних каналів соціальної мобільності та усунення з престижних соціальних позицій випадкових людей, що потрапили туди винятково через відданість ворогу. Втеча колаборантів разом із російськими військами істотно полегшить це завдання, проте варто розуміти, що у районах компактного проживання етнічних росіян та нащадків переселенців із центральних областей росії XVIII-XIX ст. виїхати може до 20-30% населення, що нині лишається на цих землях. Через це відчуватиметься гострий дефіцит працівників, зокрема, у соціальній та управлінській сферах, що робить вкрай актуальним формування державного кадрового резерву для деокупованих територій. Разом з тим слід розуміти, що за час, який минув із лютого 2022 р., певна частина населення призвичаїлася та адаптувалася до нових порядків, отримуючи за рахунок подачок окупантів, пограбунку чужого майна та неформальних економічних практик непогані доходи, набагато вищі, аніж до війни.

Виходячи із цього, перед нами постає третій виклик – запобігання насильству та підтримання громадянського миру на деокупованих територіях. Адже війна, як і будь-який соціальний конфлікт, має довготривалі наслідки та призводить до формування нових соціальних розколів, зокрема, між тими, хто виїхав на вільну Україну та лишився в окупації. І чим тривалішою буде окупація, тим більшим ставатиме цей антагонізм. Його сутність якнайкраще передає пост одного із авторів телеграм-каналу «СУКИ Мелітополя»: ««Орки методично уничтожают город Запорожье, запорожцев, живущих в Запорожье, мелитопольцев, получивших убежище в Запорожье, бердянцев, энергодаровцев. Уничтожают... хладнокровно, буднично. Базовым городом, где они... спят, едят, ходят на рынки, гуляют в ресторанах, живут в покинутых наших квартирах и домах... пользуются бассейнами/банными - является Мелитополь. Вы, местные... за денежку предоставляете им все эти услуги. Вы все вместе помогаете им убивать НАС! Горе вам... когда мы вернемся». Простих рішень тут бути не може, адже чинні правові норми не передбачають покарання для звичайних комунальників, що будували росіянам укріплення, аби вбити більше українських солдат, лікарів, які ставили на ноги ворожих солдат та офіцерів, аби ти відправлялися далі воювати, жінок, які співмешкали з окупантами, отримуючи від них крадені шуби, авто та прикраси. Виходом із ситуації має стати кардинальна зміна на законодавчому рівні підходів до розуміння колабораціонізму, визнання його не суто індивідуальним, але й груповим злочином, що обумовлений соціальними обставинами. Наслідком цього має стати, по-перше, утворення позасудових органів для вивчення умов та чинників співпраці населення із ворогом за часів окупації (аналог «комісій із встановлення правди», які працювали у післявоєнних Камбоджі та Уганді), а, по-друге, визначення позасудового механізму покарання колаборантів, що включатиме позбавлення їх активного та пасивного виборчого права, і, можливо, ряду майнових прав, зокрема, відчуження землі та нерухомості.

Таким чином, вже сьогодні і управлінській, і науковій спільноті потрібно чітко усвідомити, що післявоєнне відновлення Півдня України не зводиться виключно до відбудови інфраструктури та соціальної допомоги, а має вирішувати насамперед питання забезпечення суспільного миру, справедливого покарання зрадників, підтримки жертв репресій та їхніх родин (на жаль, у південних степах ми побачимо не один десяток нових російських катівень та кладовищ), а також об'єктивного погляду на події та процеси за часів перебування під ворожим прапором.